

af Mustafa Hussain

Magtudredningen og holdninger til “de fremmede” – en kritisk kommentar

Både formanden for Magtudredningen; Lise Togeby, og dens medlem; Goul Andersen, er flittige forskere, når det gælder målinger af den politiske opinion generelt og holdninger til samfundets etniske mindretal. De har æren for at have publiceret en uendelig lang række af artikler og bøger om emnet. Ligeledes er de flittige til at analysere disse målinger med en række teoretiske perspektiver for at forklare forskellige kausale faktorer bag holdningsændringer og periodiske udsving og de stabile tendenser på minoritetsområdet. Resultater af disse undersøgelser, udelukkende baseret på kvantitative surveys, er blevet offentliggjort i talrige store og små publikationer.

Et gennemgående postulat, der fremføres på basis af disse målinger er, at ser man på danskernes holdninger siden 1970'erne til i dag, er der ikke sket de store ændringer i holdninger til de “fremmede” eller flygtninge og indvandrere. Denne opfattelse har tilsyneladende sat sit præg, også på Magtudredningens metodologi, og måden at analysere minoriteternes vilkår i et magt- og demokrati-perspektiv. På trods af, at hovedrappor-

ten; *Magt og Demokrati i Danmark* (2003) i nogle bisætninger erkender marginalisering og udstødning af det etniske mindretal, manglende politisk deltagelse og indflydelse på beslutningsprocesser, efterlades sammenhængen mellem marginalisering og etnicitet uafklaret.

I det følgende vil jeg diskutere spørgsmålet: Er det overhovedet muligt at måle personlige holdninger til indvandrere og flygtninge på baggrund af et standard-spørgeskema med et ca. ti minutters telefoninterview hos majoritetsbefolkningen? Mit postulat er, at det i sagens natur er vanskeligt at måle holdninger på et så følsomt område, som der her er tale om. Det handler ikke om partipolitiske præferencer eller holdninger til et bestemt produkt som fx shampoo eller tandpasta. Antipatier, aversioner, sympatier, eller en ligegyldig attitude mod specifikke minoritetsgrupper findes sikkert, og de kommer sandelig også til observerbar udtryk i konkrete situationer, interaktion og adfærd såvel som i kommunikative handlinger (fx. i medierne, politiske udtalelser, udredninger og andre akademiske rapporter). Men spørgsmålet er: Kan

et helt sæt af attituder, også kaldet holdninger, måles via survey undersøgelserne?

I de senere år har en række samfundsforskere, tilhørende forskellige discipliner, og med plausibel epistemologisk argumentation, stillet spørgsmålstejn ved, om survey metoden er egnet til at afdække den viden, som måling af denne karakter forsøger at undersøge. (se fx Zaller 1992; Potter and Wetherell 1996, 2001; Thompson 1990; Pierre Bourdieu 1995). De står tvivlende over for den allerførste præmis bag den slags målinger, at der til enhver tid findes et repræsentativt udsnit af befolkningen, der har en færdig-syet opinion om hvad som helst.

Sociologerne J. B. Thompson og Pierre Boudieu hævder, at i værste fald bidrager denne type målinger til at reproducere strukturen for kognitiv differentiering og dominans. Dertil kommer det ontologiske spørgsmål, om der er en fælles forståelse mellem respondenterne og forskeren om de konstruerede kategorier i spørgeskemaer. Og ikke mindst den indbyggede bias i selve formuleringen af spørgsmålene. Kategorier, som udspringer af værdiladet perspektivering på kundskabsgenstande fx kultur, ledighed, nationalisme, trussel, tro og identitet mm.

Lad mig nu kort skitsere nogle få problemer, der er forbundet med Togeby's foretrukne metode i holdningsundersøgelser og dens konsekvenser for reproduktionen og legitimeringen af den konsensus, at den nuværende danske befolkning er naturligt opdelt i to eksklusive og statiske kategorier, bestående af to homogene grupper; danskere og "de fremmede". Vel at mærke en videnskabelig praksis, som jeg mener, opretholder status quo i magtrelationerne i samfundet; de indfødte danskere som subjekter, og indvandrere og flygtninge som det evige objekt for danskernes meninger om dem.

Postulat 1: Pære og banan i den samme kurv

I en af de mest omtalte undersøgelser (Gaasholt og Togeby 1995) konstruerer forfatterne et slags indeks, bestående af nogle prædikater og attributter, med det formål at se danskeres sociale distance til de forskellige kategorier eller grupper, ved procentvise målinger af holdninger til de enkelte kategorier. Respondenterne spørges om, hvilke af de følgende de helst ikke vil se som deres nabo: *Grønlænder; person af anden race; flygtninge; indvandrere; muslimer; kommunister; homoseksuelle; personer af kriminel baggrund og nynazister.*

Læg mærke til, at de angivne kategorier kan forstås forskelligt af forskellige respondenter, når der ikke er mulighed for at uddybe kategoriernes indhold under anvendelsen af et struktureret spørgeskema. For det andet er kategorierne, der er operationaliseret som variable, ikke udtømmende og således udelukker de ikke hinanden indbyrdes.

Man kan sagtens være "muslim" af dansk herkomst og "muslim" tilhørende "en anden race" eller "flygtning", eller "homoseksuel" osv. Det er vanskeligt at drage en nogenlunde objektiv slutsats om social distance til en bestemt kategori X, når gruppen X kan være X1, X2 eller Xn, med prædikater som kommunister, alkoholikere og nazister mm. Dette forhold gør det ikke nemmere for respondenter at tage stilling til de enkelte kategorier. Det kan tænkes, at en respondent, der giver positivt udtryk for at have en indvandrersom nabo, kan være den første, der flytter fra sin bolig, hvis en tyrker eller pakistanser flytter ind i naboskabet. Ejendomsæglere kender udmærket problemet. Omvendt kan følgende også være tilfældet; "Min nabo fra Tyrkiet er et rart menneske, men alle de andre muslimske indvandrere vil jeg helst undgå som nabo." Et typisk udsagn som mange

indvandrere har lagt øre til gang på gang i omgangsformen, "Du er god nok, men alle de..." Eller man har intet imod at have en indvandrere som nabo, hvis respondenterne på besvarestidspunktet for eksempel tænker på en svensker etc.

Postulat 2: Kategoriseringer legitimerer utilsigtet forskelsbehandling

Lige såvel som de dominerende medier og den politiske diskurs påvirker, så påvirker også den videnskabelige diskurs og praksis befolkningens holdninger lige fra miljøspørgsmål til spørgsmål vedrørende indvandring. Den videnskabelige virksomhed nyder en vis respekt og legitimitet i ethvert moderne samfund. Det skyldes bl.a., at de etiske krav til forskning ofte er langt højere end fx til medierne fremstilling af virkeligheden. Universitetsforskere, og ikke mindst de sædvanlige kommercielle institutter opinionsundersøgelser, der ofte finansieres af pressen, stiller imidlertid med jævne mellemrum majoritetsbefolkningen spørgsmål af den slags, hvor der er en naturlig indlejring og legitimation af *os / dem - dikotomien*:

Er du enig eller uenig i at,

- De mange indvandrere og flygtninge er med til at øge Danmarks økonomiske problemer.
- En del af den boligmangel vi har i danske byer skyldes indvandrere.
- Mange indvandrere er kommet til Danmark for at udnytte vores sociale system.
- Indvandringen udgør en alvorlig trussel mod vores nationale egenart.

– Visse race egner sig dårligt til at leve i et moderne samfund.

(Kilde: Interviewundersøgelsen 1993 cf. Togeby, 1996).

Selvom forskerens ærinde er noget helt andet end de politikere eller medier, der populariserer disse fordomme, bidrager forskeren med den diskursive magt, der stiller indvandrede befolkningsgrupper i et dårligt lys og som et evigt problem for samfundet.

Lad mig illustrere pointen med en metafor. Ligesom vi fra den normative forståelse af vores kulturelle værdier ved, at racisme er noget vås, og at fordomme er noget pjat, ved vi også, at man som mand ikke må slå sin kone. Tænk nu, hvis en samfundsforsker, der vil undersøge fordomme om kvinder, formulerer sit spørgsmål på følgende måde:

Er du enig i, delvis enig i eller er du helt uenig i, at:
Man gerne må slå sin kone, hvis hun er utro ?

Nej, visse typer af spørgsmål bliver aldrig stillet og af god grunde. Når man jævnlige udsætter majoritetsbefolkningen for en række fordomsfulde udsagn, der cirkulerer til dagligt i forskellige kommunikative kontekster, både i det private og i formelle arenaer, og derefter lige så hyppigt offentliggør resultater af den slags undersøgelser støbt i avancerede statistikker og grafiske illustrationer, legitimerer man utilsigtet disse racialiserede diskurser. Derved sikrer man deres vedvarende reproduktion i det offentlige rum.

De spørgsmål, som er angivet ovenfor er ekstremt værdiladede, og enten aktiverer de eventuelle og allerede eksisterende fordomme hos respondenterne, eller også tvinger de dem til at tænke på

indvandringsproblemer i nogle baner, som nogle af dem måske aldrig havde tænkt på, før de blev interviewet.

Postulat 3. Holdningernes inkommensurabilitet og resultaternes forudsigelige stabilitet

Både Professor Togeby og Professor Goul Andersen hævder, at danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge, på trods af de periodiske variationer på de enkelte *issues*, har været stabile siden 1970'erne. Denne påstand kan udfordres, både med henvisninger til forandringer i objektive sociale og institutionelle strukturer i det danske demokrati og samfund, og til den metodiske konservatisme, der afspejles især i Togeby's konstruktion af den indeks, som er baseret på vidt forskellige holdningsundersøgelser med vidt forskellige formuleringer i de stillede spørgsmål og dataindsamlings teknikker. Bortset fra et par undersøgelser (SFI, der bærer præg af en genuine *timeserie* undersøgelser), er de resterende målinger på mange måder usammenlignelige. Holdninger til EU-spørgsmål, valgundersøgelser, udenrigspolitiske spørgsmål og sågar holdninger om indvandring som en kulturel trussel, sammenblandes for at sige noget generelt om danskernes holdninger til herboende samfundsborgere tilhørende etniske minoriteter. Konklusionen er i sagens natur selvindlysende og efter metodisk valg forudsigelig; En gennemgående *ambivalens i danskernes holdninger til de fremmede*. Svingninger og nuancer optræder ubetydelige over en lange årrække, når man trækker en overordnet linie imellem de forskellige punkter. Sådan vil det også være fra nu af til evigheden, og så længe det danske samfunds sociale struktur og grundlæggende normative værdier består som de er. De forandrer sig ikke kvartalsvis eller på årsbasis.

Tag nu fx Goul Andersens analyse af

valgtemaer under en række valgperioder på det seneste (Andersen, 2002).

På et spørgsmål om, hvor mange, der synes, at "indvandring" er et vigtig valgtema svarede respondenterne således; jan.1991 (71%); nov.1994 (17%); april 1998 (35%); feb. 2000 (38%); feb. 2001 (32%); nov. 2001 (41%). Herefter slutter Goul Andersen, at "konklusion er entydigt, at det ikke så meget er danskernes holdninger, der har ændret sig, det er i alt overvejende grad den vægt, emnet tillægges." Kan man overhovedet konkludere noget generelt om danskernes holdninger til herboende minoriteter ud fra danskernes politiske holdning til spørgsmålet om en *policy issue* om *indvandring* til landet?

Konklusioner af typen, hvor man måler noget om x (holdninger til indvandring) og deducerer derfra noget om tilstanden y (holdninger om indvandrere), giver grønt lys til medierne, politikerne og andre magtfulde aktører, hvis diskurs og praksisser påvirker konsensusdannelsen i samfundet. En konsensusdannelse, som påvirker hverdagslivet for de synlige minoriteter, mens de kan fortsætte med deres anti-indvandrere retorik og diskriminerende praksis. Den danske befolkning besidder fra naturens hånd en sund skepsis. Demokratiet og dens vitale institutioner virker optimalt, også når der gælder behandling af det etniske mindretal. Og det er interessant at ingen har spurgt indvandrerne selv om deres oplevelse af den danske befolkning's holdningsændringer. De er blevet behandlet hele vejen igennem som objekt og ikke som selvstændige subjekter.

Bourdieu (1995) har argumenteret, at hvis man overhovedet vil komme nærmere virkeligheden gennem spørgeskemaundersøgelser om politisk opinion eller holdninger, er den bedste fremgangsmåde at lade respondenterne tale fra deres egen position – i stedet for ud fra præ-

konstruerede abstrakte kategorier. Han illustrerer sin pointe med et eksempel;

some people are in favour of birth control, others against; how about you? ...

Og som han forklarer;

It would provide a series of explicit positions taken by groups mandated to establish and diffuse opinions, so that people could place themselves in relations to responses which have *already been constituted* (*ibid.*, s.154).

Overfører man dette på danske forhold, vil det fx være mere formålstjenligt at formulere spørgsmålet som følgende:

Nogle mennesker holder social afstand fra folk med andre nationaliteter, andre gør ikke. Er der nogle specifikke grupper du ikke kunne tænke dig at have som din nabo?

Magtudredningen og minoriteter

Netop emnet indvandrere og flygtninge har været dominerende på mediernes og anti-indvandrer politikernes dagsorden i mange år. Og takket være denne overeksponering af problematikken har den danske befolkning i 2001 valgt en af de mest højreorienterede regeringer ind siden 1929. Under påskud af integration har man introduceret en række lovgivninger på udlændingeområdet som ifølge adskillige juridiske eksperter er i strid med internationale konventioner og minder om "legal etnisk apartheid". Den ubehagelige valgpropaganda for valget 2001 tiltrak et væld af international kritik. Det er utroligt, at Magtudredningens hovedrapport, der udkommer 2 år efter valget, ikke engang nævner disse drama-

tiske ændringer på udlændingeområdet. Set i et magtperspektiv er det påfaldende, at Danmark i dag er det eneste land i verden, hvor unge under 24 har ret til at vælge deres politikere, men staten har indirekte taget magten over noget så privat, som hvem de skal gifte sig med hvis de vil blive boende i landet. Der er hundredvis af danske unge mand og kvinder med vidt forskellige etniske betegnelser, der er strandet i Malmø og Helsingborg, idet de har giftet sig med en, der har den ukorrekte etnicitet. Ikke et ord om de holdningsændringer, der har tilskyndet denne tilstand, og som nyder stiltiende accept i befolkning og i folketinget.

Det kan da ikke være rigtigt, at danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge har været stabil siden 1970? Mon ikke det er fordi man sammenblender danskernes normative værdier, der gør deres indflydelse gældende i besvarelserne i meningsmålinger, samt opinionen om de enkelte *issues* og holdninger omkring herboende etniske minoriteter?. Og mon ikke det er derfor, at Magtudredningen undlader at referere til alle de internationale og nationale rapporter og forskning, der registrerer og kritiserer danskernes holdninger – og adfærdsendringer på det seneste? (for reference til denne kritik, se fx Justensen 2003, Hussain 2003).

Lad mig slutte i al korthed, at majoritetens holdninger og adfærd næppe afspejles i de procenter som survey metoden fremstiller, men i den konkrete diskursive og i de institutionelle praksisser på minoritetsspørgsmålet, fordi det er majoriteten og dens interesser, der er repræsenteret i samfundets organisationer, magtinstitutioner, juridiske strukturer og politiske processer – og ikke mindst i den videnskabelige virksomhed.

Minoriteternes egen indflydelse i demokratiske beslutningsprocesser såvel

som deltagelse i den mediestyrede politiske debat er minimal, på trods af en række statslige foranstaltninger (Togebj 1999, Kehlet 2000, Hussain 2002, Græm 2003). Det er beklageligt, at Magtudredningens hovedresultater undgår at eksplisitere dette vigtige aspekt i en analyse af magt og demokrati.

Ligeledes kan man undre sig over den tavshed over for *civil disempowerment* processen, som den nuværende regering har sat i gang ved at fjerne statslige tilskud til Ngo'er eller minoritetsorganisationer. Heller ikke et ord om *den økonomiske disempowerment* af ny tilkommende flygtningefamilier, som forventes at gøre en aktiv indsats for at integrere sig i dansk samfunds struktur og kultur på et discount budget (Ejrnæs 2003).

Marginalisering er måske det mest dækkende udtryk for den manglende belysning af problematikken i hovedkonklusioner. Og når det sker på trods af en række udmærkede beskrivelser og analyser på Magtudredningens egen publikationsliste, bliver man fristet til at antage, at det må være et bestemt valg frem for videnskabelige nødvendigheder eller begrænsninger.

Litteratur

- Andersen, Goul J. 2002: *Danskernes holdninger til indvandrere – en oversigt*. Ålborg: AMID Working Paper Series 17/2000.
- Bourdieu, Pierre 1995: *Sociology in Question*. London: Sage.
- Ejrnæs, Morten 2003: "Starthjælp – Andenrangsborgere fra begyndelsen." I: Fenger-Grøn, Carsten m.fl. (red): *Når Du Strammer Garnet – et opgør med mobning af mindretal og ansvarsløs asylpolitik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Gaasholt, Øystein & Lise Togebj 1995: *I Syd Sind. Danskernes holdninger til*

flygtninge og indvandrere. Århus: Politica.

- Græm, Christian 2003: *Constituting Political Community – The Case of Danish Integration Councils*. MSc Dissertation in Political Sociology. Dept. of Sociology. London School of Economics & Political Science. University of London.
- Hussain, Mustafa 2002: "Etniske Minoriteters Politiske Organisering i Danmark". I: Mikkelsen, Flemming (red): *Bevægelse i Demokratiet*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hussain, Mustafa 2003: "Diskurs om Islam i Medier og Politik". I: Shiekh, Mona m. fl.(red): *Islam I Bevægelse*. København: Akademisk Forlag.
- Justesen, Pia 2003: "Den Nationale Arrogance". I: Fenger-Grøn, Carsten m.fl. (red): *Når du Strammer Garnet – Et opgør med mobning af mindretal og ansvarsløs asylpolitik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kehlet, Camilla 2000: *Demokratisk Barrierer – om etniske minoriteters politisk deltagelse i Danmark*. Specialeafhandling, Inst. f. Antropologi, Københavns Universitet.
- Potter, Jonathan and Whetherell, Margaret 1996: *Discourse and Social Psychology – Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Potter, Jonathan and Whetherell, Margaret 2001: "Unfolding Discourse Analysis". I: Whetherell, M.; Tylor, S., and S. J. Yates (ed): *Discourse Theory and Practice*. London: Sage.
- Thompson, J. B. 1990: *Ideology and Modern Culture. Critical Theory in the Era of Mass Communication*. Cambridge: Polity Press.
- Togebj, Lise m.fl. 2003: *Magt og Demokrati i Danmark – Hovedresultater fra Magtudredningen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Togeb, Lise 1996: *Prejudice and intolerance in a period of increasing ethnic diversity and growing unemployment. Denmark in the 1970s and the 1980s*. Vancouver, Canada: Paper presented at the International Society of Political Psychology's Nineteenth Annual Scientific Meeting, June 30 to July 3, 1996.

Togeb, Lise 1999: "Et demokrati, som omfatter alle, der bor i Danmark?" I: Jørgen Goul Andersen m.fl. (red): *Den demokratiske udfordring*. København: Hans Reitzels Forlag.

Zaller, John 1992: *The Nature and Origin of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Artiklen kan læses i sin helhed på www.kritikafmagt.dk

Mustafa Hussain
E-mail: musti@ruc.dk